I BÖLMƏ.
AZAD OLUNMUŞ ƏRAZİLƏRDƏ BƏRPA İŞLƏRİ VƏ YAŞIL İQTİSADİYYATIN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

UOT 338

Fuad Məmməd oglu BƏDİROV
“BM GROUP “ MMC-nin direktoru
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
fuad652@rambler.ru
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.002.05

YAŞIL İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA İNNOVASİYALARIN ROLU VƏ ƏSAS GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı və yaşıl iqtisadi artımın əsas elementlərinin və innovasiyalara elmi yanaşmaların ətraflı olaraq tədqiq olunması istiqamətində araşdırma aparmaq.

Tədqiqatın metodologiyası. Elmi araşdırma aparıldığı müddətdə istifadə olunan üsullar,o cümlədən müşahidə, müqayisəli, analitik təhlil və sistemli yanaşma metodlarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın əsas metodologiyasını isə Azərbaycan dövlətinin yaşıl iqtisadiyyatla baglı siyasəti təşkil edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki,yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində innovasiyaların rolunun artırılması istiqamətində layihələrin hazırlanmasında əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqatın nəticələrinə uyğun olaraq onu demək olar ki, yaşıl iqtisadi artımın və innovasiyaların müasir iqtisadi şəraitdə əsas istiqamətləri ümumiləşdirilmiş və göstərilmişdir.Məqalədə istehsalın moderinləşdirilməsinin əsas faktoru kimi innovasiyaların mahiyyətinə olan yanaşmalar tədqiq olunur,dayanıqlı yaşıl iqtisadi artım strategiyasında innovasiya mexanizmindən istifadənin zəruriliyi əsaslandırılır, eyni zamanda innovasiya strategiyasının həyata kecirilməsinin əsas prinsipləri müəyyənləşdirilir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi. Yasıl iqtisadiyyatın inkişafında innovasiyaların rolu və əsas göstəricilərinin qiymətləndirilməsinə elmi yanaşmalar məqalədə yer almışdır.

Açar sözlər: dayanıqlı iqtisadi artım, yaşıl iqtisadiyyat, innovasiya, innovasiya iqtisadiyyatı, innovasiyalı inkişaf strategiyası, elmtutumlu məhsullar, dövlətin rolu.

Giriş

Son dövrlər bütün qlobal aləmdə müşhadə olunan iqtisadi proseslər birbaşa hər bir ölkənin iqtisadiyyatının inkişafına təsir etməklə yanaşı, həmin ölkələrin ekoloji mühitinə və iqlim dəyişikliklərinə bu və ya digər səbəblərdən təsir edir. Artıq bu gün müasir dünyamızda müşhaidə olunan qloballaşma prosesləri hər bir ölkənin öz milli iqtisadiyyatı qarşısında daha kəskin cagırışlar səsləndirməyə səbəb olmuşdur.Belə cagırışlara vaxtında adekvat reaksiya verən milli iqtisadi sistem öz milli iqtisadi sisteminin özəyini formalaşdırır. Yeni dövrdə ölkə iqtisadiyyatının əsas ümdə probleminin, yəni ekoloji xammal və təbii resurslardan asılılığın aradan qaldırılması onun innovasiya yönümlü iqtisadiyyatla əvəz olunması ilə mümkündür. Ölkənin ekoloji xammal və təbii resursları özünün yaşıl iqtisadiyyatının təməlini və əsasını təşkil edir. Deyə bilərik ki, ölkəmizdə yaşıl iqtisadiyyatın inkişafı ücün güclü potensial imkanlar və tərəflər vardır. Lakin buna baxmayaraq zəif tərəflər və təhlükələr yaşıl iqtisadiyyatın inkişafını müəyyən mənada məhdudlaşdırır.

Bu gün ekologiya və iqtisadi inkişaf bir-birini istisna etmir, əksinə, onu deməyə əsas verir ki, ekologiya və iqtisadiyyat bir-birindən asılı vəziyyətdədir. Müasir dünyada keyfiyyətlı və yaşıl iqtisadi artım, ölkə vətəndaşlarının həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi ön plana cıxır ki,bunun da həlli innovasiya tipli yaşıl iqtisadiyyata kecidi zəruri edir. Deməli, yaşıl iqtisadiyyat və innovasiyalı iqtisadiyyat çərcivəsində əhalinin həyat səviyyəsinin və orta ömür müddətinin yüksəldilməsinə, bütövlükdə milli iqtisadiyyatın xammal resurslarının dünya qiymət konyunkturasından asılılığının və artan ekoloji gərginliyin və s.aradan qaldırılmasına nail olmaq mümkündür.

Yaşıl iqtisadiyyatın inkişafında müasir innovasiyaların rolu

Yaşıl iqtisadiyyat su, hava və torpaqla baglı ətraf mühitə dəyən zərərin qiymətləndirilməsinə, qarşısının alınmasına, məhdudlaşdırılmasına, minimumlaşdırılmasına və aradan qaldırılmasına, habelə tullantıların, səs-küyün və ekosistemin problemlərinin (İƏİT,1999.S.9) həllinə yönəlmiş xalis texnologiyaların,mal və xidmətlərin istehsal üzrə bütün fəaliyyətlərindən ibarətdir [2, s.80].

Yaşıl iqtisadiyyat özündə ətraf mühitin qorunması və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsini ön plana çıxaran, iqtisadi inkişaf ilə resurslardan istifadə arasındakı balansı bərabər səviyyədə saxlayan konsepsiyadır. Yaşıl iqtisadiyyat geniş bir anlayışdır və onu daha mükəmməl başa düşmək ücün konkret bir sahə üzrə yaşıl iqtisadiyyatın tətbiqini, onun faydalarını nəzərdən keçirmək daha məqsədəuyğun olacaqdır. Məlum olduğu kimi dünyada əhalinin sayı getdikcə artmaqda davam edir və bu şəkildə davam edərsə qarşıdakı son 25 ildə dünyada yaşayan əhalinin sayı 9 milyarda yaxınlaşacaqdır. Belə olan halda müasir dünyamızda əhalinin məskunlaşması, işsizlik, artan qida tələbatı və s. bir çox problemlər yaranacaqdır Artan əhalinin qida məhsullarına olan tələbatını ödəmək ücün istehsal prosesini minimum 70% artırmaq lazımdır ki,burada da əsas başlıca sahə aqrar sektordur. Bu problemin qarşısını almaq ücün kənd təsərrüfatında istehsalın artırılması və məhsul itkisinin azaldılması ənənəvi üsullarla mümkün deyil və buna görə də kənd təsərrüfatında yaşıl inkişafla bağlı innovativ yanaşmadan istifadə mütləqdir. Kənd təsərrüfatında innovativ texnologiyaların tətbiqi ekoloji fayda verməklə yanaşı,sosial və iqtisadi faydalar da gətirir. Ekoloji cəhətdən ətraf mühiti daha az cirkləndirir,torpaq erroziyasını azaldır və istehsal ətraf mühitə uygun şəkildə həyata keçirilir. Sosial cəhətdən isə həyat tərzi yaxşılaşmış olur, əhalinin kənddən şəhərə axınının qarşısı alınmış olur, əmək şəraiti də təkmilləşmış olur. [8,s.33].

Dünyada təbii ehtiyatların azalması, ətraf mühitin çirklənməsi, atmosferdə çirkliliyin çoxalması ilə baglı yeni texnogen iqtisadi inkişaf növü yaranır. Məhz buna görə də ekoloji mühitə təsir etmədən əhalinin rifahını yaxşılaşdırmağa nail olmaq üçün yeni və müasir texnoloji inkişafa keçid edilməlidir. İqtisadiyyatın yaşıllaşdırılması, “ekoloji təmiz mühit”, istehsalın və innovasiyanın inkişafı üçün bütün iqtisadi alətlərin dəstəklənməsi ön plana çıxarılmalıdır. Məhz bu baxımdan da ölkəmizdə yaşıl iqtisadiyyatla baglı bir sıra dövlət proqramları vardır.”Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” adlı sənəddə ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı mühüm məsələ kimi önə çəkilir. Milli Prioritetlərdə novbəti onilliklərdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının beş milli prioritet üzrə reallaşdırılması hədəflənir.

1. Dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat
2. Dinamik inküliziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət
3. Rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı
4. İşgaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış
5. Təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi

Ölkəmiz davamlı inkişafın digər sahələrilə yanaşı yaşıl iqtisadiyyatın da qurulması istiqamətində ugurlu siyasət yürüdür. Bu baxımdan ölkədə 2010-cu il ekologiya ili elan olunmuş və bu sahədə müxtəlif işlər görülmüşdür.

Azərbaycan dövlətinin əsas inkişaf hədəflərindən biri ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaqdır. Biomüxtəlifliyin qorunması, yanacaq-enerji kompleksinin ətraf mühitə mənfi təsirinin neytrallaşdırılması, dənizin və onun akvatoriyasının çirklənməsinin aradan qaldırılması və qorunması, yaşıl ərazilərin bərpası və mövcud resursların səmərəli mühafizəsi istiqamətində zəruri tədbirlər gələcəkdə də davam etdiriləcəkdir.

Meşəsalma və bərpa işləri nəticəsində meşə sahələrinin ümumi torpaq sahələrinə nisbəti artacaq, yolkənarı ərazilərdə atmosfer havasının çirklənmədən qorunması, eləcə də nəqliyyatın hərəkətindən yaranan səs-küyün azaldılması məqsədi ilə yolqoruyucu yaşıllıqlar salınacaqdır. Atmosfer havasına atılan zərərli maddələrə dair Avropa standartlarına uyğun milli standartlar hazırlanaraq tətbiq ediləcəkdir. [10]

Azərbaycanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı istiqamətində ardıcıl olaraq mərhələli şəkildə fəaliyyət davam edir və bu sahədəki maneələrin aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlər görülür. Buna misal olaraq qeyd edə bilərik ki, BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Cərcivə Konvensiyasına təqdim edilmiş “Azərbaycan üzrə 4-cü milli məlumatlar” sənədinə əsasən 2016-cı ildə Azərbaycan 1990-cı illə müqayisədə tullantıların 31.6% azalmasına nail olub və bu proses davam edir [5, s.149]. “Yaşıl iqtisadiyyat”a keçid baxımından Azərbaycanın 2050-ci ilə qədər əlavə könüllü öhdəlik kimi emissiyaların 40%-dək azaldılmasını və işgaldan azad edilmiş ərazilərdə “netto sıfır emissiya” zonasının yaradılmasını hədəfləməsi də müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Yaşıl iqtisadiyyata töhfə verən ölkələrlə yanaşı bizim dövlətimiz bu sahədə öndə gedən ölkələrdəndir. Ölkəmizdə keçirilən “COP 29 “ İqlim dəyişikliyi tərəfdaşlıq konfransı, Azərbaycan dövlətinin “yaşıl iqtisadiyyat”a verdiyi ən gözəl nümunələrdəndir.Təkcə onu deyə bilərik ki,bu konfransda iştirak edən 100-dən cox ölkənin nümayəndələri və dövlət başçıları, ümumilikdə 10 minlərlə xarici qonaqlar ölkəmizin bu sahədə yürütdüyü”yaşıl iqtisadiyyat”a dəstəyin bariz nümunəsini yerindəcə izləmiş oldular.

Ölkədə yüksək texnologiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi,qeyri-neft sektorunun, o cümlədən “yaşıl iqtisadiyyat“ın inkişafı,əhalinin bu sahədə məşğulluğunun artırılması, Bakı şəhəri və şəhərətrafı qəsəbələrdə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 28 dekabr tarixli 1947 nömrəli Sərəncamı ilə Balaxanı Sənaye Parkı yaradılmışdır. Burada yaradılmış innovativ texnologiyanın tətbiqi sahəsində təkrar emal biznesini qurmaq və “yaşıl” istehsalla məşgul olmaq üçün münbit şərait formalaşdırılmışdır. Balaxanı Sənaye Parkında müasir,texnoloji yeniliklər tətbiq edilməklə dayanıqlı inkişaf prinsiplərinə və ətraf mühit mühafizəsi standartlarına uygun fəaliyyət göstərən istehsal sahibləri bir çox üstünlüklərdən yararlana bilirlər.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 1 noyabr tarixli 637 nömrəli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında Bərk məişət tullantılarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə dair 2018-2022-ci illər ücün Milli Strategiya” təsdiq edilmiş ,ölkədə bərk məişət tullantılarının idarə edilməsi işinin təkmilləşdirilməsi ilə baglı istiqamətlər müəyyən edilmişdir. Hal-hazırda təbiətdə ekoloji tarazlıgın qorunması, istehsal və məişət tullantılarının ətraf mühitə mənfi təsirinin qarşısının alınması istiqamətində və belə tullantıların təkrar xammal mənbələri kimi təkrar təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsi məqsədilə tullantıların idarə edilməsi sahəsində dövlət siyasəti Azərbaycan Respublikasının” İstehsal və məişət tullantıları haqqında “ 1998-ci il 30 iyun tarixli 514-IQ nömrəli Qanunu ilə tənzimlənir.[1,s.306]

Son illər ölkədə bu istiqamətdə, o cümlədən ətraf mühitin qorunması, təbii resurslardan səmərəli istifadə, tullantıların utilizasiyası, təkrar emalı, təkrar istifadəsi,az tullantı və ya tullantısız texnologiyaların tətbiqi hədəflərinə nail olmaq istiqamətində bir çox məqsədyönlü işlər görülmüşdür.

Son dövrlərdə dünyada baş verən iqlim dəyişikliklərinin qarşısının alınmasında daha az enerjidən istifadə edilməsi, həmçinin həmin enerjinin daha təbii üsullardan istifadə olunmaqla alınması qlobal məqsəd kimi müəyyən olunmuşdur. Ölkəmizdə də yaradılan müasir tipli sənaye mərhələləri, istehsal parkları və digər tipli müəssisələr innovativ tətbiqlər sahəsində, ekoloji mühitin zərər görməməsinə yönəldilmiş bu kimi istehsal sahələridir. Bu, həm də davamlı inkişaf və ekoloji innovasiyaya keçidin vacib şərtidir.

İnnovasiyalı inkişaf ictimai inkişafa kömək edən sosial-iqtisadi inkişafı nəzərdə tutur. İnkişafın innovasiyalı yolunun seçilməsi bir çox əsaslandırılmış amillərlə izah olunur. Bu amilləri aşağıdakı kimi sadalamaq olar.

- İnnovasiya dayanıqlı yaşıl iqtisadi artımın əsasıdır;
- İnnovasiya yaşıl iqtisadiyyatın və bir neçə sahənin rəqabətqabiliyyətliliyinə təsir edən mühüm amildir;
- İnnovasiya elmtutumlu məhsullar bazasında yeni yaşıl iqtisadi tələbatların və bütövlükdə bazar sisteminin hərəkətverici qüvvəsidir [12, s255].

Yaşıl iqtisadiyyat ümumiyyətlə öz təbii resurslarından, iqlim dəyişikliyindən asılı olan sistemdir. O, öz formasını dəyişir, özünün bazisini yaradır, bu tələbatların ödənilməsinin əsasını inkişaf etdirir. Tələbatların kəmiyyət artımı təbii resurslar,ərazilər,keyfiyyət artımı isə texnoloji bazisin müvafiq keyfiyyət dəyişikliyi əsasında mümkündür.

Tədqiqatçılar ölkənin dayanıqlı yaşıl iqtisadiyyatın inkişaf ilə innovasiya amilinin harmonik əlaqəsinin mühüm oldugunu qeyd edirlər. Xüsusilə təbii resursların tükənməsi şəraitində, sahənin iqlim dəyişikliklərinə adaptasiya olunması və bu sahədə səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün yeni texnologiyaların yaradılması, mənimsənilməsi və tətbiqi əhəmiyyətlidir. Burada söhbət yüksək məhsuldarlıqlı kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsi, iqlim dəyişikliklərinin dəyərləndirilməsi, bu dəyişikliklərin mənfi təsirlərinin minimumlaşdırılması sisteminin hazırlanmasından gedir.

Təcrübə göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı sahəsində müxtəlif təbii amillər və komponentlərdə innovasiyadan istifadənin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Həqiqətən də innovasiyanın başqa bir xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onun məhsulları bazarda üstünlük qazanır və çəki artımına zəmanət vermir. Beləliklə, bazar təklifi tələbi üstələdikdə, innovasiya qiymətləri aşağı salır və keyfiyyəti yaxşılaşdırır, bununla da rəqabət qabiliyyətini artırır. Məlum olduğu kimi, kənd təsərrüfatı təbii bioloji və ekoloji amillərdən asılıdır. Bu məqsədlə innovativ inkişafı bu istiqamətə yönəltmək üçün innovativ fəaliyyətlərə ənənəvi istehsal-texnoloji və təşkilati idarəetmə aspektlərilə yanaşı selektiv-genetik və iqtisadi-sosial-ekoloji sahələr də daxil edilməlidir. Bu baxımdan, ölkədə kənd təsərrufatı istehsalının innovativ inkişafını təmin etmək, texnika və texnologiyanı modernləşdirmək, resurslara qənaət etmək,istehsal olunan məhsulların keyfiyyətini artırmaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının ekologiyasını yaxşılaşdırmaq lazımdır.[4,s.149-150] Müasir texnologiyalar əsaslı kənd təsərrüfatlı məhsulları istehsalının təşkili ilə bərabər, yerli ərzaq sistemlərinin çevik hala gətirilməsi gələcək dövrlərdə böyük miqyaslı ərzaq qıtlığının qarşısının alınmasında və hər bir nəfər sivilizasiya sakininin ərzaq əlçatanlığı, keyfiyyətli qidalanma ilə təmin olunmasında həlledici rol oynaya bilər. [3, s.80].

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində keyfiyyət dəyişikliyinin əlamətləri ötən əsrin ikinci yarısından başlayaraq özünü göstərmişdir.1959-cu ildə D.Bell “postsənaye cəmiyyəti”anlayışını işlətmişdir. [6, s. 57]. Həmin dövrdə artıq sənaye sektoru öz yerini və inkişafı yeni biliyi və informasiyanı ortalıga çıxarmağa qadir olan elmə verir. Əsasında elmi bilik və informasiya duran böyük texnoloji irəliləyişlər nəticəsində müasir cəmiyyətin köklü dəyişikliyi diqqətdən kənar qalmamışdır. Yeni tip iqtisadiyyatın formalaşması öz ifadəsini qeyri-maddi aktivlərə investisiya tempinin sürətləndirilməsində və biliyin daim təkrar istehsalına şəraitin yaradılmasında, həmçinin onların yeni yüksək texnoloji məhsullarda və xidmətlərdə təcəssüm etməsində göstərir.Yaşıl iqtisadiyyatın inkişafına istiqamətlənən ölkələrdə biliyin yayılması və istifadə edilməsi üçün institusional struktur və mexanizmlərin məcmusu kimi başa düşülən milli innovasiya sistemi formalaşmışdır və yaxud formalaşdırılır.

İndiki dövrdə öndə gedən aparıcı ölkələrin innovasiya proseslərinin fəallaşdırılmasını təmin edən təhsilin, sənayenin, elmin, biznesin, dövlət sturukturlarının inteqrasiyası inkişaf edir və koordinasiyası güclənir. Məsələn ABŞ-da yeni iqtisadiyyat anlayışı rəsmi sənədlərdə təsbit olunmuşdur. Belə ki, ABŞ-da yeni iqtisadiyyatda əldə edilən yüksək fayda,o cümlədən texnologiyada, iqtisadi siyasətdə və biznes təcrübəsində sinergetik əlaqənin üstünlüyünün nəticələri olan mülayim inflyasiya, işsizliyin aşagı səviyyəsi, gəlirlərin, məhsuldarlıgın yüksək artımı kimi təsnifatlaşdırılır. [7, s.11]. Yeni texnologiyaların, biznesdə həyata keçirilən dəyişikliklərin, iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən idarə edilməsində hansısa tədbirlərin mövcudluğu hələ yaşıl iqtisadiyyatın təşkili demək

deyildir. Əgər yeni texnologiyanın tətbiqi və tədqiqat nailiyyətləri yaşıl iqtisadiyyatda köklü dəyişikliyə gətirib çıxarmayıbsa onun əhəmiyyəti olmur. Dəyişiklik yalnız istifadə edilən texnologiyaların deyil, həm də istehsalın təşkili səviyyəsində baş verir: heyətin ətraf mühitə və idarəedilməsinə yanaşma dəyişir, tədarükçülərlə, mal və xidmətlərin istehlakçıları ilə münasibətlərin yeni növü yaranır, yeni biznes strategiyaları ortaya çıxır, əməkhaqqının və maliyyə münasibətlərinin xarakterində ciddi dəyişikliklər baş verir.

Son dövrlərdə “yaşıl iqtisadiyyat” anlayışı tədricən “innovasiyalı yaşıl iqtisadiyyat” anlayışına transformasiya olunmaqdadır. İnnovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatı innovasiya axınına,daimi texnoloji təkmilləşdirməyə, əlavə dəyərli yüksək texnoloji məhsulların və texnologiyaların istehsalı və ixracına əsaslanır. İnnovasiya axınının olması və onun gücü mövcud texnologiyalar sistemində milli üstünlüyün, həmin texnoloji sistemdən işçilərin səmərəli istifadəetmə qabiliyyətinin (insan kapitalının keyfiyyəti), həmçinin texnoloji və sosial sistemin inkişafına dayanıqlılıq və keyfiyyət verən institutlar sisteminin sinergetik əlaqəsinin xarakteri ilə müəyyən edilir. İnnovasiya axını öz növbəsində məhsul və prosesli innovasiyadan ibarətdir. Məhsul innovasiyası özündə istehsalda texnoloji baxımdan yeni və əhəmiyyətli şəkildə təkmilləşdirilmiş məhsulların işlənib hazırlanmasını və tətbiqini ehtiva edir. Prosesli innovasiyaya məhsulların ötürülməsi metodları (maddi-texniki təchizatın istehsal metodları, mal və xidmətlərin,həmcinin köməkçi fəaliyyət növləri) da daxil olmaqla texnoloji baxımdan yeni və əhəmiyyətli şəkildə təkmilləşdirilmiş istehsal metodlarının işlənib hazırlanması və tətbiqi daxildir. [9].

Müasir innovasiyaların yaşıl iqtisadi sahələr üzrə tətbiqinin əsas istiqamətləri.

Bildiyimiz kimi, innovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatın əsasında texnoloji innovasiyanın ugurları, biznesin təşkilindəki dəyişikliklər və dövlətin iqtisadi siyasəti durur.Texnoloji innovasiya dedikdə ilk növbədə informasiya texnologiyaları başa düşülür ki, bu sahadə qazanılan uğurlar istehlakçı davranışlarının miqyaslı transformasiyasına gətirib çıxarmışdır. Yeni yaşıl iqtisadiyyat texnoloji innovasiyaların sinergetik səmərəsi nəticəsində yaranmışdır.

Günümüzün bu günkü reallıqları onu deməyə əsas verir ki,bazara yeni məhsullar çıxartmaqla və yeni texnologiyalardan daha səmərəli istifadə etməklə sərt rəqabət şərtlərində bazarda özünü qoruyub saxlaya bilərsən.

Bu yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində formalaşan vençur fondları, biznesin istənilən sahəsinə dəstək verən kampaniyaları, innovasiya texnologiyalarının müəyyən hissəsinin mənimsənilməsi risklərini öz üzərinə götürməyə hazır olan özəl kampaniyalar kimi institutlarla işləmək bacarığı və istəyidir. Böyük həcmdə informasiya kütləsinin işlənməsi üzrə informasiya texnologiyalarının verdiyi imkanlar müvafiq texniki vasitələri və proqram təminatını tələb edir. Bir texnologiyada uğurlar labud olaraq müəyyən sahədə də nailiyyətə gətirib çıxarır. İnformasiya texnologiyaları yeni bazar yaradaraq, yaxud artıq mövcud olanları əsasən dəyişərək innovasiya yaradır. Yeni texnologiyalar məlumat axınını birbaşa istehsal prosesinə yönəltməyə imkan verir. İşçilərin bu məlumat axınına əlçatanlığı cari vəziyyətdən asılı olaraq istehsal prosesini tənzimləyə bilər. Bu, istehsal xərclərinin aşağı salınması fonunda məhsulun keyfiyyətini və əməyin məhsuldarlığını əhəmiyyətli şəkildə yüksəldir. İnformasiya texnologiyaları bir tərəfdən işçilərin məsuliyyətini yüksəltməyə imkan verir, digər tərəfdən bunu sadəcə zəruri edir. Deməli, biznes mühitin simasını dəyişmədən yeni yaşıl iqtisadiyyatı yaratmaq olmaz.

Bu dəyişiklik tranzaksiya xərcləri kontekstində izah edilir. Qloballaşma informasiya axınları, stimullaşdırmanın yeni xarakteri, bazar dəyişikliyinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi xərcləri ilə əlaqədar yeni növ tranzaksiya xərcləri ortaya çıxarır. Deməli, firmanın sərhəddi daxili və xarici tranzaksiya xərclərinin nisbəti ilə müəyyən edilir. İnformasiya texnologiyaları tranzaksiya xərclərini azaldır və nəticədə biznesin şaquli inteqrasiyasına stimulu azaldır. Doğrudur ki, belə texnologiya firmadaxili fəaliyyətin əlaqələndirilməsi xərclərini azaldır və bu da öz növbəsində inteqrasiya proseslərinə müsbət təsir göstərir. Bundan başqa, informasiya texnologiyaları firmanın üfüqi sərhəddinin genişlənməsinə kömək edir. Müxtəlif ölkələrdə istehsalçı kompaniyalar arasında yaxşı kommunikasiya qlobal bazarda özlərinin rəqabət üstünlüklərindən səmərəli istifadə etməyə imkan

verir. Qeyd edilənlərdən o nəticəyə gəlmək olar ki, informasiya texnologiyalarından fəal istifadə edən firmalar ikili üstünlüyə - həm daxili, həm də xarici **tranzaksiya** xərclərinin azalması - malik olurlar.

Dünya təcrübəsi dövlətin fəal iştirakı olmadan innovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatın yaradılmasının qeyri-mümkün olduğunu göstərir. Bununla belə bu iştirakın formaları haqqında məsələ geniş müzakirə predmetidir. Mahiyyət etibarilə müzakirə iki əsas mövqe üzərində cəmləşir. Bunlara aiddir:

- dövlətin özü innovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatını qurmalıdır;
- dövlət fəaliyyəti rezidentlər tərəfindən müstəqil olaraq innovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatın qurulmasına əlverişli şərait yaratması ilə məhdudlanmalıdır.

Deməli, biliyə əsaslanan iqtisadiyyatda innovasiya proseslərinin hərəkətverici qüvvəsi yalnız bazar mexanizmi deyil, həm də məqsədəuyğun dövlət siyasətidir.Dövlət milli innovasiya sisteminin bütün ünsürlərinin formalaşmasında fəal iştirak edir. Ümumiyyətlə, innovasiya proseslərinin inkişafında və ona əlverişli şəraitin yaradılmasında dövlətin iştirakı özünə aşağıdakı ünsürləri daxil edir:

- milli maraqlar və prioritetlərlə, qlobal problemlərlə, idarəetmə qərarlarının və yeni texnologiyaların tətbiqinin nəticələrinin uzunmüddətli proqnozlaşdırılması ilə bağlı tədqiqatlara məqsədli dəstəyin artırılması;
- dövlətin milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin mühüm prioritetləri sisteminə innovasiya və elmi-texniki fəaliyyət sferalarının daxil edilməsi;
- innovasiyadan geniş istifadə edən və elmin inkişafına investisiya yönəldən özəl sektor üçün güzəştlərin və imtiyazların tətbiqi vasitəsilə innovasiya proseslərinə və elmi-texniki inkişafa köməyin genişləndirilməsi;
- elmi və innovasiya fəaliyyəti subyektləri arasındakı kooperasiyanın stimullaşdırılması, elmi-texniki və innovasiya sferaları iştirakçıları arasındakı əməkdaşlıq münasibətlərinin formalaşdırılmasına kömək göstərilməsi;
- elmi-texniki və innovvasiya sferalarının səmərəli inkişafı üçün institusional təminatın və şəraitin inkişaf etdirilməsi [11, s.471];
- dövlətin məqsədləri sistemində innovasiya istiqamətlərinin formalaşdırılması.

Beləliklə, araşdırma göstərir ki, milli iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinin, dayanıqlı iqtisadi artımın təmin edilməsinin və dünya bazarında ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasının mühüm amili innovasiya fəaliyyətinin intensivləşdirilməsidir. Bu qeyd edilənlərlə və ölkənin uzunmüddətli inkişaf strategiyaına uyğun olaraq aşağıdakı nəticələri formalaşdırmaq olar.

Nəticə

İnnovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatın formalaşdırılmasının nəzəri və praktiki aspektlərinə aid müxtəlif tədqiqatların araşdırılması müasir dövrdə istehsalın modernləşdirilməsinin əsas keyfiyyətmütərəqqi amili kimi innovasiya prosesinin olduğunu göstərir. Müasir iqtisadi vəziyyət dayanıqlı yaşıl iqtisadi artım strategiyasında innovasiya mexanizmindən istifadə edilməsini zəruri edir.

Statistik qiymətləndirmələrə görə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ÜDM artımının təxminən 70-80%-i innovasiya fəaliyyətinin və texnoloji tərəqqinin nəticələrinə əsaslanır. Ölkədə ÜDM artımı xammal resurslarının qiyməti və valyuta siyasəti ilə müəyyən olunur. Onu da qeyd edək ki, xarici bazarda elmtutumlu məhsulların və texnologiyaların illik dövriyyəsi xammal bazarının illik dövriyyəsini bir neçə dəfə qabaqlayır. Formalaşmış vəziyyətin keyfiyyətcə dəyişməsi dövlət tərəfindən səmərəli, sistemli və əlaqələndirilmiş yaşıl iqtisadi tədbirlərin işlənib hazırlanmasını tələb edir. Belə yanaşma orta və uzunmüddətli perspektivdə innovasiya sferasında yaşıl uğurlu fəaliyyətin həyata keçirilməsinin əsasını təşkil etməlidir.

Ölkənin gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyasında dayanıqlı yaşıl iqtisadi artımla birbaşa bağlı miqyaslı sosial-iqtisadi vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur. Deməli, dövlət səviyyəsində innovasiya fəaliyyəti iqtisadi artımın səviyyəsinə birbaşa təsir edən prioritet inkişaf istiqaməti kimi təsdiq

edilmişdir. Bu o deməkdir ki, dayanıqlı yaşıl iqtisadi artım innovasiya məhsulları hesabına intensiv təkrar istehsal prosesi ilə sıx bağlıdır.

Sənaye istehsalı sektoru ölkə iqtisadiyyatının əsas sahələrindədir. Başqa sözlə desək, yaşıl iqtisadi artımın ümumi göstəricilərinin həcmi sənayenin, xüsusilə emal sənayesi məhsulunun dinamikasından və keyfiyyətindən asılıdır. Milli iqtisadiyyatın dayanıqlığı hər bir səviyyədə həyata keçirilən sənaye siyasəti və onun ayrılmaz hissəsi olan yaşıl innovasiya siyasəti ilə bağlıdır. Ümumi qəbul edilmiş dünya meyillərinə uyğun olaraq sənayedə, o cümlədən emal sənayesində yaşıl innovasiya fəallığının artırılması və onun tətbiqi, kommersiyalaşdırılması əlavə dəyərin və ÜDM artımına gətirib çıxaran texnoloji innovasiyanın hərəkətverici qüvvəsidir. Ona görə də innovasiyalı inkişafın amilləri ilə sənaye sektorunun əlavə dəyərinin artımı arasındakı əlaqənin statistik qiymətləndirilməsi innovasiya əsasında etibarlı və keyfiyyətli sənaye siyasətinin formalaşdırılmasına imkan verir.

Statistik tədqiqatın mövcud aparatına əsaslanaraq belə yanaşma ümumi əlavə edilmiş dəyərin artımına təsir edən əsas innovasiya amillərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Qurulmuş reqressiya modellərindən dövlətin strateji planlaşdırılmasında, büdcə planlaşdırılmasında, innovasiya və sənaye siyasətində və s. istifadə edilə bilər. Araşdırma göstərir ki, innovasiya işləmələrinə material xərclərinin və elmi kadr potensialından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi ölkədə innovasiyalı fəaliyyətin uğurlu inkişafının mühüm aspektidir.

İnnovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatın yaradılması sahəsində dövlətin siyasəti minimum üç qrup vəzifənin - maliyyə intizamının dəstəklənməsi, insan kapitalı və texnologiyaya investisiyanın həyata keçirilməsi və xarici bazara açıqlığın daxili mübarizəsinin yaradılması - həll edilməsini nəzərdə tutmalıdır. İnnovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatın yaradılmasında dövlətin rolu vacibdir və onun yaradılmasının müxtəlif mərhələlərində fərqlənir. Dövlət innovasiyalı yaşıl iqtisadiyyatının formalaşma mərhələsində yaradıcı - mühafizəçi, inkişaf mərhələsində isə dəstəkləyici-mühafizəçi rolunda çıxış edir.

Ölkədə innovasiyalı yaşıl iqtisadi inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsinin əsas prinsiplərinə sahibkarlıq fəallığı kifayətləndirici olmayan sferalarda problemlərin və innovasiya vasitələri dəstindən istifadə etməklə onların həll edilməsi yollarının aşkar edilməsini, həm texnoloji inkişafın prioritet istiqamətlərini müəyyən edərkən, həm də onların həyata keçirilməsi prosesində dövlət, biznes və elm sferalarının sıx qarşılıqlı fəaliyyətini, yaşıl innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan firmaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi əsasında texnoloji modernləşdirmə üçün stimul və şəraitin yaradılmasını, yaşıl innovasiya fəallığının investisiya və kadr cəlbediciliyinin təmin edilməsi, yaşıl innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsinə xərclənən vəsaitlərin şəffaf olmasını, elm və təhsil təşkilatlarının, innovasiya biznesinin və infrastrukturunun səmərəliliyini qiymətləndirərkən beynəlxalq standartlardan istifadə edilməsini, innovasiya davranışı üçün mühüm motivasiya kimi rəqabətin stimullaşdırılmasını, nəhayət, yaşıl innovasiyalı inkişafın mühüm vəzifələrinin həll edilməsinin zəruri şərti kimi sosial - iqtisadi siyasətin ayrı-ayrı istiqamətlərinin koordinasiyasını və qarşılıqlı əlaqəsini aid etmək olar.

Ölkə regionlarında innovasiyaların idarə edilməsi sisteminin təhlili göstərir ki, onlar üçün mövcud olan əsas ənənəvi problem regional innovasiya potensialının reallaşdırılması üçün zəruri olan dəqiq müəyyənləşdirilmiş yaşıl innovasiya strategiyasının yoxlugudur. Apardığımız geniş tədqiqatlar nəticəsində ölkə regionları üçün regional planlaşdırmanın analtik metodlarından, eləcə də Avropanın TACİS EES ekspert xidmətinin tədqiqat qrupu tərəfindən işlənib hazırlanmış metodikalardan istifadə etməklə yaşıl innovasiya strategiyasının layihələndirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. İlham Əliyevin ekoloji siyasəti.Dayanıqlı inkişaf və yaşıl dünya.(2003-2023) II-cild. Bakı, 2025.səh.306.
2. S.H.Qurbanov .Yaşıl iqtisadiyyat, Bakı 2024.səh.80.

3. E.Quliyev. Qlobal ərzaq təhlükəsizliyi: Bakı-2018.s.271
4. M.Hüseynov. Aqrar sferanın innovativ inkişafı problemləri. Monoqrafiya. Bakı, 2023,s.149-150.
5. V.Ə.Qasımlı,R.Z.Hüseyn,R.F.Hüseynov,R.B.Həsənov,C.R.Cəfərov,A.B.Bayramova. "Yaşıl iqtisadiyyat". Monoqrafiya. Bakı, 2022,s.149
6. Маевский В.И. Корнаи, Щумпетер и экономическая теория //Вопросы экономики. Москва; Академия, N 8, 2012,57 с.
7. Стартегии инновационного развитя Российской Федерации на период до 2020 года, 2011, 11 с.
8. Ə.Muradov, Y.Kəlbiyev, A.Hüseynli. Yaşıl iqtisadiyyat və Dayanıqlı inkişaf. Bakı. 2024. səh.33.
9. Дежина И., Салтыков Б. Становление российской национальной инновационной системы и развитие малого бизнеса //Проблемы прогнозирования .Москва; N 2,2005,27с.
10. Azərbaycan 2020:strateji baxış və əsas prioritetlər.
11. Методологические пояснения. Российский статистическтй ежогодник.Москва: 2012,471 с.
12. Портер.М.Международная конкуренция.конкурентные преимушуестве стран. пр.с. англ. Москва.Наука,1993,255с.
13. (https://azertag.az/xeber/Iqlim191728).
14. .(http://e-qanun az/framework/25029):
15. (www.ict.az.)

Фуад Мамед оглы Бадиров
Директор "BM GROUP" MMC
Доктор философии по экономике
fuad652@rambler.ru

Оценка роли инноваций в развития зеленой экономики и ее основных показателей.

Резюме

Цель исследование является проведение ислодованийв направлении развитя зеленой экономики и основных элементов роста зеленой экономики и научных подходов инновациям.

Методика исследования. В ходе научного исследования исползовались методы, включая наблюдение,сравнительный,аналтический анализ и методы системного подхода. Основной методологией исслодования является политика Азербайджанского государства, связанная с зеленой экономикой.

Прикладная значимость исследования заключается в том, что оно может иметь значение при подготовке проектов в направлении повышения роли инноваций в развитии зеленой экономики.

По результатам исслодования можна сказат что обобщены и обазначены основные направления зеленого экономического роста и инноваций в современных экономических условиях. В статье рассмотрены подход к сущности инноваций кака основного фактора модернизации производства.Обоснована необходимость исползования инновационног механизма в стратегии устройчивого зеленого экономического роста и одновременно определеные принципы реализации инновационной стратеги.

Оригинальность и научная новизна исследований. В статье раскрыта роль инноваций в развитии зеленой экономики и научные подходы к оценке ее основных показателей.

Ключевые слова: устойчивый экономический рост,зеленая экономика, инновации, инновационная экономика, стратегия инновационного развития, наукоемкая продукция, роль государства.

Fuad Mammad Badirov
Director of “BM GROUP” LLC
Condidate of Economic Sciences
fuad652@rambler.ru

Evaluation of the role of innovations and key indicators in the development of the green economy

Summary

The purpose of the stude is to conduct research in the direction of the develovent of the green economy and the main elements of green economic growth and scientific approaches to innovation.

The methodology of the research. The methods used during the scientific research,including observation,compartive,analytical analysis and systematic approach metods were used.The main methodology of the researchis the policy of the Azerbaijan state related to the green economy.

The appilied importance of the research is that it can de important in the prepartion of projects in the direction of increasing the role of innovations in the development of the green economy.

According to the results of the research,it can be said that the main directions of green economic growth and innovation in modern economic conditions have been summarized and indicated.The article examines the approaches to the essence of innovation as the main factor of production modernization,the innovation mechanism in the strategy of sustainable green economic growth is justified,and at the same time innovation the main principles of strategy implementation are determined.

Originality and scientific innovation of research. The role of innovations in the development of the green economy and scientific approaches to evaluating its main indicators are included in the article.

Key words. Sustainable economic growth,green economy, innovation,innovation economy, innovative development strategy, science-intensive products, role of the state.